

VOTUM

OVER BESVARELSERNE AF SELSKABETS PRISOPGAVE 1962—63

Den af »Selskabet for Danmarks Kirkehistorie« i 1962 stillede Prisopgave: En dogmehistorisk Redegørelse for Peder Palladius' teologiske Standpunkt, har fremkaldt tre Besvarelser.

Den første Afhandling, der omfatter 340 store maskinskrrevne Sider og 6 Sider Bilag, har som Motto: »Det er en bedre Tjeneste, der vises en fortjent Mands Minde ved at efterforske hans Gerning end ved at overøse ham med Berømmelse paa Sandhedens Bekostning« (C. T. Engelseft). Efter en Indledning (S. 1—14), der omhyggeligt redegør for den tidligere Palladiusforskning og herunder stiller Problemet: Staar Palladius Luther eller Melanchton nærmest i teologisk Henseende, følger Afhandlingens første Hovedafsnit, »Palladius polemiske virke« (S. 15—112). Forf. skildrer her i 9 Kapitler Palladius' Stillingtagen i Tidens forskellige dogmatiske Stridigheder, bl.a. Disputationerne med Kannikerne i Roskilde, København og Lund og Betænkningerne mod Michael Helding, Augsburgerinterimet og Andreas Osiander. Fremstillingen vidner om stor Flid og Dygtighed og en Sporsans, der virkelig har bragt Resultater. Det er bl.a. lykkedes Forf. at fremdrage Betænkningen mod Osiander, »Iuditium de libello Confessionis D. Andreæ Osiandri« (44 S.), samt dennes Svar og et Brev fra Christian III. Dette Skrift af Palladius, der ikke tidligere har været benyttet af den danske Forskning, findes nu paa Staatliches Archivlager i Göttingen, hvorfra Forf. har skaffet en Fotokopi til Det kgl. Bibliotek.

Efter denne historiske Indledning skal Afhandlingens andet Hovedafsnit (S. 114—318) nu nærmere undersøge Palladius' teologiske Standpunkt. Dette Afsnit er inddelt i fire Kapitler: Kirken, Bibelarbejdet, Retfærdiggørelseslæren, Sakramenterne. Forf. behandler først Palladius' Kirkeopfattelse, Visitatsens Betydning og Indhold, de kateketiske Arbejder og forskellige Skrifter vedrørende Provster-nes og Præsternes Gerning. Gennem Visitats- og Katekismearbejdet lærer vi Palladius at kende som typisk Repræsentant for den lutherske Katekismefromhed. I dette Kapitel må især fremhæves den dygtige Gennemgang af den vigtige Katekismeudlægning for norske Sognepræster, »Brevis Expositio« (1541) og af det lidet kendte Haandskrift »Commendatio Catechismi« (1556). Palladius' litterære Afhængighed af Luther og Melanchton paavises. Store Partier i »Brevis Expositio« er direkte overtaget fra Melanchtons »Locī« (Udgaverne 1535—41). Medens Forf. stadig betoner Palladius' Discipelforhold til Luther, maa han hvad Kirkebegrebet angaar konstatere, at Palladius efterhaanden indtager et melanchtonsk Standpunkt, idet han p. Gr. a. de mange Lærestridigheder understreger den »rette« Lære og Lydigheden mod Embedet som den sande Kirkes Kendetegn. Dernæst undersøger Forf. Palladius' Bibelopfattelse, herunder den vidt udbredte Isagogik og de bevarede eksegetiske Arbejder. Hans Synspunkt, at vi hos Palladius finder Luthers, ikke Melanchtons Bibelopfattelse, virker dog ikke helt overbevisende; en nærmere Undersøgelse af de tilgrundliggende hermeneutiske og eksegetiske Principper havde været ønskelig. Ogsaa i Retfærdiggørelseslæren, hævder Forf., følger Palladius Luther. Under sit seksaarige Ophold i Wittenberg havde han ganske til-egnet sig den lutherske Retfærdiggørelseslære, der er Nøglen til Forstaaelsen af hele hans Forfatterskab. Lov og Evangelium, Bod og Retfærdiggørelse, Frelse ved Tro alene for Kristi Skyld er Hovedindholdet i hans Teologi og Forkyndelse. Især lægger han Vægt paa Boden som For-

udsætning for Retfærdiggørelsen, hvilket ogsaa fremgaar af det vigtige dogmatiske Skrift »De Poenitentia et de Iustificatione« (1558). Selvom visse Formuleringer kan minde om Melanchton, hvis »Locj« er hans dogmatiske Haandbog og ofte citeres, er han dog ikke Filipist. Paa luthersk Vis sammenknytter han justificatio og vivificatio, de gode Gerninger udspringer af Troen, ligesom et godt Træ bærer gode Frugter, og han følger ikke Melanchtons Lære om den frie Vilje og om Lovens tredie Brug for den fødte. Og trods den stadige Betoning af Bod og Omvendelse finder vi dog ogsaa hos ham, jfr. f. Eks. Visitatsbogen, Luthers frejdige Glæde over Jordelivet som en Gave, hvor Gud skal tjenes i Kald og Stand. Ogsaa i Sakramentopfattelsen er Palladius Luthers Discipel. Han staar fast paa Realpræsensen, og følger ikke Melanchtons spiritualiserende Nadveropfattelse. Til sidst sammenfatter Forf. Resultatet af sine Undersøgelser (S. 319—29), og Afhandlingen slutter med en udførlig Kilde- og Litteraturfortegnelse (S. 330—39), samt fire Bilag, bl. a. Fotokopi af første og sidste Side af Palladius' Betænkning mod Osiander.

Det er som ovenfor vist Forf.s Opfattelse, at Palladius' teologiske Standpunkt er det ægte lutherske; han staar paa det »gammellutherske« Standpunkt. Forf. er her enig med den ældre Forskning, medens især Bjørn Kornerup har hævdet, at Palladius i langt højere Grad var Elev af Melanchton; ganske vist fulgte han ikke dennes senere Afvigelser fra Luther, men det almindelige Lærepræg, Formuleringen af mange dogmatiske Enkeltheder og hele Metoden viser hans Afhængighed af Melanchton. Forf. er enig heri, hvad »det formelle« angaar, men ikke, naar det drejer sig om »det teologiske Indhold af Palladius' Lære«. Under de mange Lærestridigheder og i alle konkrete Spørgsmaal indtager han et fast luthersk Standpunkt. Det var ogsaa først i Slutningen af Palladius' Ophold i Wittenberg, at Melanchton fjernede sig fra Luther, og det er et Spørgsmaal, i hvilken Grad han har været klar over disse

»Divergenser«. »Nogen større original teologisk Aand var Palladius ikke«; hans store Evner laa paa det praktisk-kirkelige. Heri har Forf. sikkert Ret, men Spørgsmaalet er, om ikke den formelle Afhængighed af Melanchton har større Betydning, end han antager. Melanchtons »Loci« (de senere Udgaver) var Palladius' dogmatiske Lærebog, som han stadig citerer og henviser Studenterne til. Forf. har jo ogsaa vist, at han henter flere Formuleringer herfra, og at i hvert Fald hans Kirkebegreb efterhaanden bliver det typisk melanchtonske. Vi er tilbøjelige til at mene, at en indtrængende Analyse af Grundstrukturen i Palladius' teologiske Opfattelse vilde vise, at Discipelforholdet til hans beundrede Lærer har haft større Betydning.

Endnu må tilføjes nogle Bemærkninger om Afhandlingens Sprog og Stil. Sproget er jævnt og ligetil, Fremstillingen er bred og udførlig, ogsaa for bred, og der er for mange Gentagelser. Stilistisk havde det været en Vinding, om Forf. havde magtet at underkaste det færdige store Værk en sidste kritisk Revision, og i hvert Fald burde han have læst det ordentlig igennem efter Renskrivningen; der mangler flere Noter.

Trods de ovennævnte kritiske Bemærkninger er der dog for os ingen Tvivl om, at den foreliggende Afhandling er et betydeligt historisk Arbejde, vidnende om stor Flid, Lærdom og Dygtighed. Forf. har et indgaaende Kendskab til hele Palladius' Forfatterskab, og behandler desuden den danske Reformationskirkes øvrige Teologer, Kongens kirkelige Holdning etc. Han har kunnet fremdrage nyt Materiale og har ved en dygtig Detailanalyse paavist Palladius' litterære Afhængighed af Luthers og Melanchtons Skrifter. Han trækker Linierne op fra Prædikanternes Reformationstype til Palladius, redegør for dennes Stillingtagen under de samtidige tyske Lærestridigheder og røber herunder et ikke ringe Kendskab ogsaa til de tyske Reformatorer af anden Række. Endelig udvikler han udførligt Palladius' dogmatiske Opfattelse og hele Kristendomstype.

Hermed er Palladius' Standpunkt indenfor den dogme-historiske Udvikling, baade den samtidige tyske og den hjemlige danske, paavist. Afhandlingen giver saaledes en langt mere omfattende Skildring af Palladius, set fra denne Synsvinkel, end vi hidtil har haft. Vi mener derfor, at Forf. bør have Prisen tildelt.

Den næste Afhandling omfatter 126 maskinskrevne Sider og har som Titel: *Analogia Fidei* hos Peder Palladius. En dogmehistorisk studie i Peder Palladius' teologi.

I Indledningen (S. 1—8) omtales Forskellen mellem de forskellige Reformationstyper; navnlig understreges den dybtgående Forskel mellem Luther og Melanchton. Forf. tager kort, for kort, Stilling til den tidligere Palladius-forskning, og betegner det som sit Maal at naa ned til den bærende Grundopfattelse i Palladius' Teologi, idet det væ-sentligste Spørgsmaal, baade for Reformationsforskningen og for Forstaaelsen af vor kirkelige Arv er, om Grundop-fattelsen, Intensionen er den samme som Luthers, selvom der bruges luthersk klingende Formuleringer. I det følgende Kapitel, »*Analogia Fidei* hos Peder Palladius« (S. 9—13), siger Forf., at da Opgaven altsaa er at finde ind til de grundlæggende Tanker i Palladius' Teologi, gælder det om at finde en Ledetraad. En saadan er Begrebet *Analogia Fidei*, som Palladius bruger nogle Gange. Troens Rettesnor, d.v.s. den rette Lære om Lov og Evangelium, Retfærdig-gørelseslæren, forstaaes som et udpræget dogmatisk og lære-mæssigt Begreb og synes baade formelt og indholdsmæs-sigt overtaget fra Melanchton.

Afhandlingen falder derefter i tre Hovedafsnit: Lov og Evangelium (S. 14—102), der er langt det største og væg-tigste, Bod og Retfærdiggørelse (S. 103—115) og Sakra-menterne (S. 116—25). Palladius opfatter Loven intellek-tualistisk som en guddommelig Lære eller Ordning, der kræver fuldkommen Lydighed med evigt Liv som Løn eller evig Fortabelse, en guddommelig evig Ordning, der aldrig sættes ud af Kraft, heller ikke af Evangeliet. Dette Syns-

punkt bestemmer ogsaa Retfærdiggørelseslæren, det føres igennem fra først til sidst, fra Skabelse til Frelse, det er »Nerven i Palladius' Teologi«. Palladius viser sig herved som en typisk Melanchtondiscipel, og det er nu et Hovedsynspunkt for hele Afhandlingen, som stadig paaavises ved Behandlingen af de enkelte Spørgsmaal, at Palladius i Virkeligheden staar en luthersk Opfattelse fjern; det er Melanchtons Teologi, vi finder hos ham. — Forf. redegør for Lovens forskellige Betydning hos Palladius, Naturloven, Mosesloven, de ti Bud, den gyldne Regel etc. Ordet bruges ogsaa i udvidet Betydning, omfattende baade Lov og Evangelium. Evangeliet sprænger ikke den guddommelige Lovorden, men indordnes i og genopretter den. Trods den stærke Polemik mod Romerkirken har Evangeliet hos Palladius et legalistisk Præg. Mennesket kan ikke ved egen Kraft opfylde Loven, men idet Kristi Retfærdighed, Kristi Lovfyldelse tilregnes Mennesket, giver Evangeliet »gratis«, uden Menneskets Gerninger, det som Loven kræver. Lovsynspunktet i Frelsesopfattelsen bliver aldrig radikalt brudt som hos Luther.

I Urtilstanden herskede Guds Lov, den medfødte Naturlov, der betød fuldkommen Gudserkendelse og fuldkommen Lydighed mod Guds Vilje. Palladius lægger megen Vægt paa Urtilstandens Lovretfærdighed; i Virkeligheden bestaar Frelsen i en Genoprettelse af denne. Denne Retfærdighed var af dobbelt Art, dels *justitia originalis*, det medfødte Naturanlæg, dels *justitia bonæ conscientiæ*, som er Frugten heraf og bestaar i gode Gerninger. Karakteristisk er nu Palladius' Lære om Lovens Brug (*usus legis*). Efter Adams Fald er den naturlige Lov formørket, tilbage er blot en vag Erkendelse, der kommer til Udtryk i de forskellige menneskelige Love. Lovens politiske Brug (*usus civilis*) spiller en forbavsende ringe Rolle hos Palladius, der ikke kender Luthers Regimentslære og Kaldsopfattelse. Langt vigtigere er dens aandelige Brug, der fører til Erkendelse af Synden, af Syndens Straf og Guds Vrede, og skaber den sande Bod. Synden er dels

peccatum originale, der bestaar i Mangel paa justitia originalis, dels peccatum actuale, der er en Følge af Arvesynden og bestaar i Mangel paa justitia bonæ conscientiæ. Til Tredelingen af Lovens aandelige Brug svarer nu Evangeliet, der forkynnder Guds Naade, Kristi Velgerninger, og skænker Troen. Denne er dels notitia (fides historica), dels fiducia, den retfærdiggørende Tro. Retfærdiggørelsen sker »propter Christum« »sola fide«, d.v.s. p. Gr. a. Kristi Fortjeneste, Kristi Lovopfyldelse, som Troen tilegner sig. Lovordningen er ubrudt, udelukket er derimod Menneskets Fortjeneste. Ogsaa Troen faar altsaa sin Plads i dette rationelle System, men bliver i Virkeligheden som hos Melanchton noget psykologisk i Mennesket. Der kommer herved et synergistisk Moment ind i Frelsesopfattelsen, selvom Palladius ligesom Melanchton søger at undgaa dette. Dels hævder han naturligtvis, at Troen er Guds Gave og Helligaandens Værk, dels skildrer han den som noget rent receptivt, et Middel (instrumentum, organum), hvormed Mennesket griber Kristi Retfærdighed. Sagligt set bliver det Menneskets egen Holdning, der afgør Spørgsmaalet Frelse eller Fortabelse. Boden spiller derfor en Hovedrolle i Palladius' Teologi. Udførligt og indtrængende taler han om Syndens Straf, Guds Vrede og Dom, Hjertets Sønderknuselse, Anger og Taarer. Herved vil han i Mennesket skabe den rette Bodsstemning, den rette psykologiske Forberedelse til at modtage Evangeliet.

Loven og Evangeliet virker altsaa adskilt og delt under Boden og Retfærdiggørelsen, men derefter virker de forbundet i den genfødtes nye Liv, der baade staar under Lovens og Evangeliets Fortegn. Lovens, fordi den indeholder Guds Bud, hvorefter det nye Liv skal leves, og Evangeliets, fordi gode Gerninger er Evangeliets, Troens og Retfærdiggørelsens Frugter. Det nye Livs gode Gerninger er ikke retfærdiggørende og kun en ufuldkommen Begyndelse. Ogsaa for Melanchton staar det nye Liv under Lovens Fortegn (Lovens tredie Brug), og ligesom denne siger ogsaa

Palladius, at Troen »bør« (debere) frembringe gode Gerninger. Svarende til Urtilstandens dobbelte Retfærdighed er ogsaa Frelsens Retfærdighed eller Retfærdiggørelse af dobbelt Art, justitia fidei overfor Gud og, som Frugt heraf, justitia bonæ conscientiæ overfor Mennesker (omfattende Lydigheden mod Gud og Kærlighedsgerninger mod Mennesker). At Palladius lader Lov og Evangelium være forbundet i den genfødtes nye Liv er konsekvent. Evangeliet betyder jo ikke, at Lovordningen er brudt radikalt; dets væsentlige Indhold er, at Kristi Lovopfyldelse tilregnes Mennesket.

Lov og Evangelium er »de to rette Hovedstykker i vor Saligheds Lærdom« og derfor et velegnet Udgangspunkt for en Undersøgelse af Palladius' Teologi. Et andet Sted kalder han Boden og Retfærdiggørelsen for »de Hovedpunkter som al vor Salighed er anrørende«, og hans vigtigste dogmatiske Skrift hedder netop »De Poenitentia et de Iustificatione«. De to Begrebsspar dækker i Virkeligheden samme Sag, set fra forskellig Synsvinkel. Palladius følger ganske Melanchtons Bodslære. Derfor er Bod og Retfærdiggørelse for ham »Kristendom i en Nøddeskal«. Det skyldes, at Retfærdiggørelsen ved Kristi Satisfaktion er sket saa at sige uafhængig af Mennesket, og Problemet er da, hvorledes den tilegnes og modtages. Det sker ved Troen, men med Boden som nødvendig Forberedelse, thi herigennem disponeres Mennesket til at modtage Kristi Velgerninger. Fra Palladius gaar Linien videre til Pietismens Omvendelsesskema og psykologiserende Kristendomsopfattelse.

Sidste Kapitel behandler kort Palladius' Sakramentopfattelse, der staar i nøje Forbindelse med Retfærdiggørelseslæren. Hans Nadveropfattelse er derfor, trods Betoningen af Realpræsensen, vidt forskellig fra Luthers. Sakramenterne er ydre Tegn til Styrkelse af Troen paa Guds Forjættelser. At Sakramenterne kaldes Tegn, udelukker ingenlunde en realistisk Opfattelse, selvom Palladius' Nadveropfattelse iøvrigt er Melanchtons. Hans Interesse i Real-

præsensen er, at det som Forjættelserne udtaler, virkelig er til Stede, Kristus, der med sit Legeme og Blod har ydet Satisfaktion og opfyldt Loven. I denne Forstand styrker Sakramentet Troen, eller sagt paa en anden Maade: Palladius' Sakramentlære skal forstaas ud fra hans Retfærdiggørelseslære.

Den foreliggende Afhandling er et interessant nyt Bidrag til Palladiusforskningen. Forf. har ved en indtrængende Analyse paavist, at den danske Reformationskirkes Førstemand teologisk er Melanctons Discipel, og han har antydet Linien fra Palladius til den senere pietistiske Omvendelsesforkyndelse. Med Energi og Dygtighed fastholder han sin Tese fra først til sidst, og efter hans Opfattelse af Forholdet mellem Luther og Melancton, i Tilslutning til den moderne Lutherforskning, er det sikkert rigtigt, at Palladius ikke har forstaaet Luther. Forf. har koncentreret sig om det væsentlige i Palladius' Teologi, de bærende Grundtanker, Intensionen. Men det som er Afhandlingens Styrke, er tillige dens Svaghed. Flere væsentlige Spørgsmaal, der hører med til en fuldstændig Besvarelse af den stillede Opgave, er udeladt. Det gælder f. Eks. Palladius' Skriftopfattelse og Kirkebegreb; en Undersøgelse af dette vilde netop have bekræftet hans Tese. Kapitlet om Sakramenterne virker ikke helt overbevisende; dertil er det alt for kortfattet og skematisk. En Fremstilling af Palladius' Stilling til de mange Lærestridigheder savnes; en saadan vilde yderligere have belyst hans teologiske Standpunkt ved at sætte det ind i en videre dogmehistorisk Sammenhæng. I Dagens Strid indtog Palladius altid et »gammelluthersk« Standpunkt. Biskop Resen, Filipisternes ubarmhjertige Modstander, satte ham højt og udgav hans Skrifter. Forf.s beskedne Kilde- og Litteraturfortegnelse synes, ligesom selve Afhandlingen, at vise, at han ikke kender alle Palladius' Skrifter; af Litteraturen om Palladius er f. Eks. Kornerups Arbejder ikke nævnt, skønt Forf.s Undersøgelse netop har bekræftet dennes Opfattelse. Om Afhandlingens

formelle Side maa endelig bemærkes, at Sproget kunde have været bedre gennemarbejdet og nogle af Gentagelserne udeladt. Fremstillingen af Luthers Opfattelse bærer ofte i for høj Grad Præg af at være et Referat af de benyttede Værker.

Af ovenstaaende fremgaar, at vi ikke mener at kunne betragte Afhandlingen som en fuldstændig Besvarelse af den stillede Opgave, men der er for os ingen Tvivl om, at den som et værdifuldt nyt Bidrag til Palladiusforskningen absolut har fortjent en Belønning svarende til Accessit.

Den tredie Afhandling er mærket »Fragment« og bestaar af 55 upaginerede (!) maskinskrevne Sider, med mange Rettelser. Indholdsfortegnelse, Kilde- og Litteraturaftegnelse mangler. Efter en Indledning følger Kapitlerne »Før Wittenberg« og »I Wittenberg«. Fremstillingen er yderst tilfældig og springende. Forf. giver dernæst et forholdsvis udførligt Referat af »Katekismeforklaringen af 1541« (Brevis Expositio), dog efter den danske Udgave. Det næste Afsnit, »Antikatolsk aktivitet i 1540'erne«, behandler især Palladius' Stilling til Augsburginterimet. Derpaa følger Afhandlingens største Kapitel, et Referat af »De Poenitentia et de Iustificatione«, og til sidst et kort Afsnit, »Palladius imellem Luther og Melanchton«, der gengiver Udtalelser af Palladius om de to Reformatorer. Afhandlingen viser, at Forf. har arbejdet med Palladius' Skrifter, men er iøvrigt uden videnskabelig Værdi. Vi kan ikke indstille den til nogen Belønning.

P. G. Lindhardt.

Niels Knud Andersen.

Navnekuverterne aabnedes paa det ordinære Bestyrelsesmøde den 20. Januar 1964. Det fandtes da, at den første Afhandling var forfattet af stud. theol. *Martin Schwarz Lausten*, København, og den anden af Sognepræst *Jørgen Ertner*, Landet, Lolland. Bestyrelsen vedtog at følge det sagkyndige Udvalgs Indstilling og tildele stud. theol. Mar-

tin Schwarz Lausten Prisen paa Kr. 2000,00, og at tilkende Pastor Jørgen Ertner en Belønning paa Kr. 1000,00. Priserne blev uddelt ved en Sammenkomst paa »Institutet for Dansk Kirkehistorie« den 19. Februar 1964, hvor Bestyrelsen og Pressen var til Stede.